24/04/2019

Ποιος ο σκοπός της εργασίας

/ Γνώμες

Γεώργιος Ι. Μαντζαρίδης, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Η εργασία έχει κεφαλαιώδη σπουδαιότητα για την κοινωνική ζωή του ανθρώπου. Άλλωστε ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ζωής δαπανάται στην εργασία. Γι' αυτό η σωστή θεώρηση και άσκησή της είναι φυσικό να ενδιαφέρει ιδιαίτερα τον Χριστιανό.

Για να δούμε όμως σωστά την εργασία και να κατανοήσουμε την ιδιαίτερη σπουδαιότητα της χριστιανικής θεωρήσεώς της, χρειάζεται να επιχειρήσουμε μια σύντομη αναδρομή στον προχριστιανικό κόσμο. Ειδικότερα είναι ανάγκη να δούμε, πώς έβλεπε την εργασία ο ειδωλολατρικός κόσμος, και πώς την έβλεπε ο κόσμος της Παλαιάς Διαθήκης, που προετοίμασε τη φανέρωση της Εκκλησίας του Χριστού.

Ο ειδωλολατρικός κόσμος, όπου διαδόθηκε ο Χριστιανισμός, δεν είχε γενικά

θετική γνώμη για την εργασία. Στα αρχαία ελληνικά συνώνυμο της εργασίας είναι ο πόνος. Έτσι τονίζεται ο οδυνηρός και καταναγκαστικός χαρακτήρας της. Γι' αυτό η εργασία θεωρούνταν κατάλληλη για τους δούλους και όχι για τους ελεύθερους πολίτες. Η δουλειά και η δουλεία συνδέονται άμεσα ως λέξεις και ως έννοιες. Η δουλειά προσιδιάζει στους δούλους. Και η δουλεία έχει ως κύριο γνώρισμα τη δουλειά. Ανάλογη σχέση έχουν και οι έννοιες πόνος και μόχθος με τους αντίστοιχους χαρακτηρισμούς πονηρός και μοχθηρός. Πόνος είναι πρωτίστως η εργασία. Και μόχθος είναι ο κόπος ή η κοπιώδης εργασία. Ο άνθρωπος του πόνου και του μόχθου, δηλαδή ο άνθρωπος της εργασίας, και μάλιστα της σκληρής σωματικής εργασίας, είναι «πονηρός» και «μοχθηρός». Οι χαρακτηρισμοί αυτοί έχουν ως σήμερα αρνητική σημασία. Ακόμα και οι λεγόμενοι δημιουργοί, αυτοί δηλαδή που εργάζονταν για το δήμο και όχι για την ατομική καλλιέργεια τους, δεν είχαν ιδιαίτερη εκτίμηση στην αρχαία ελληνική κοινωνία.

Η θετική αντίληψη που βλέπουμε να καλλιεργείται στη δημοκρατική Ελλάδα για τις δημόσιες δραστηριότητες, όπως και άλλες σποραδικές φωνές που κατέκριναν την οκνηρία και επαινούσαν την εργασία, δεν άλλαξαν τη γενικότερη αρνητική αντίληψη γι' αυτήν. Η εργασία συνδέεται με τον καταναγκασμό, Οι ελεύθεροι και οι δυνατοί αναγκάζουν τους δούλους και τους αδύνατους να εργάζονται, για να καλύπτουν τις ανάγκες τους και να πραγματοποιούν τις επιδιώξεις τους.

Παρόμοιες αντιλήψεις για την εργασία υπήρχαν και στο ρωμαϊκό κόσμο. Με εξαίρεση τη γεωργία και την πολεμική τέχνη, που ήταν απαραίτητες για τους Ρωμαίους, όλες οι χειρωνακτικές εργασίες θεωρούνταν δουλειές για τους δούλους. «Οι έμποροι και οι μισθωτοί αποκλείονταν για λόγους αρχής από τα κρατικά αξιώματα. Μόνο τα επαγγέλματα που δεν είχαν σκοπό την απόκτηση χρημάτων θεωρούνταν αντάξια ενός ελεύθερου ανθρώπου. Οι γιατροί, οι αρχιτέκτονες και οι δάσκαλοι, που δεν έπαιρναν μισθό αλλά μια αμοιβή, θεωρούνταν ευυπόληπτοι».

Σε αντίθεση προς τον ειδωλολατρικό κόσμο η Παλαιά Διαθήκη βλέπει θετικά την εργασία. Ο ίδιος ο Θεός είναι Δημιουργός του κόσμου. Μια από τις εντολές του Δεκαλόγου συνιστά την εργασία, ενώ ταυτόχρονα καθιερώνει μια μέρα της εβδομάδας ως αργία. Συχνά τέλος στην Παλαιά Διαθήκη επαινείται η εργασία και κατακρίνεται η οκνηρία. Με την εργασία ο άνθρωπος μιμείται το Θεό και συμμετέχει στο δημιουργικό έργο του. Βέβαια η εργασία δεν είναι άσχετη με τον πόνο. Η επίπονη όμως εργασία εμφανίζεται μετά την αποστασία από το Θεό. Η εργασία του παραδείσου της τρυφής μετατρέπεται μετά τήν πτώση σε κοπιώδη βιοπάλη.

Το Ευαγγέλιο, ως μήνυμα της αγάπης, τοποθετεί και την εργασία στην προοπτική

της αγάπης. Η φροντίδα του Θεού για τον άνθρωπο είναι μια συνεχής εργασία. «Ο Πατήρ μου έως άρτι εργάζεται», λέει ο Χριστός, «καγώ εργάζομαι». Ακόμα ο Χριστός ασκεί το έργο του ξυλουργού. Και οι Χριστιανοί προτρέπονται να εργάζονται «μη την βρώσιν την απολλυμένην, αλλά την βρώσιν την μένουσαν εις ζωήν αιώνιον». Έτσι η εργασία υποτάσσεται στο σκοπό της υπάρξεως του ανθρώπου, που είναι η τελείωσή του στην αγάπη κατά το πρότυπο τού Θεού της αγάπης. Ο Απόστολος Παύλος καυτηριάζοντας τους αργόσχολους της Θεσσαλονίκης που δεν εργάζονταν αλλά περιεργάζονταν τους άλλους γράφει: Όποιος δε θέλει να εργάζεται, αυτός ας μη τρώει κιόλας. Ο ίδιος, όπως γνωρίζουμε, ασκούσε το επάγγελμα του σκηνοποιού και εξυπηρετούσε όχι μόνο τις ανάγκες του, αλλά και τις ανάγκες των συνοδών του: «Ταις χρείαις μου και τοις ούσι μετ’ εμού υπηρέτησαν αι χείρες αύται». Προτρέπει μάλιστα τους Χριστιανούς να εργάζονται τίμια με τα χέρια τους, για να μπορούν να βοηθούν και αυτούς που έχουν ανάγκη. Το ίδιο πνεύμα διαπιστώνουμε και στις μεταποστολικές χριστιανικές κοινότητες.

Όπως ήταν φυσικό, οι χριστιανικές θέσεις δεν μπορούσαν εύκολα να γίνουν αποδεκτές από την ειδωλολατρική κοινωνία. Ο γνωστός φιλόσοφος και πολέμιος του Χριστιανισμού Κέλσος κατά τα τέλη του δεύτερου αιώνα ειρωνευόταν τους κήρυκες του Χριστιανισμού πού απευθύνονταν σε ανθρώπους απλούς και χειρώνακτες. Άλλα και γενικότερα η ειδωλολατρική διανόηση περιφρονούσε την εργασία και τους χειρώνακτες. Αντίθετα οι Χριστιανοί τιμούσαν όχι μόνο την εργασία και τους εργαζόμενους, αλλά και τους περιφρονημένους δούλους, χαρακτηρίζοντάς τους ως αδελφούς.

Βέβαια ο άνθρωπος δεν υπάρχει για την εργασία, αλλά η εργασία για τον άνθρωπο. Ο Αδάμ, γράφει ο Μ. Αθανάσιος, δημιουργήθηκε όχι για να εργάζεται, αλλά πρωτίστως για να υπάρχει ως άνθρωπος· ύστερα έλαβε την εντολή να εργάζεται. Έτσι η εργασία, χωρίς ν’ αποτελεί το λόγο της υπάρξεως του ανθρώπου, συνιστά βασική λειτουργία της ζωής του και συντελεί στην καταξίωσή του. Η αργία είναι πρόφαση αμαρτίας. Όπως είναι αναγκαία για τον καθένα η καθημερινή τροφή, έτσι είναι αναγκαία και η κατά δύναμη εργασία.

Την άξια της εργασίας υπογράμμισε και ο μοναχισμός. Είναι χαρακτηριστικό ότι εξαρχής οι χριστιανοί αναχωρητές και στη συνέχεια οι μοναχοί στις σκήτες και τα κοινόβια θεωρούσαν απαραίτητη την εργασία. Ενώ όμως στην Ανατολή η εργασία παρέμεινε υποταγμένη στην άσκηση και την προσευχή, στη Δύση τοποθετήθηκε βαθμηδόν δίπλα στην προσευχή και προβλήθηκε με την αρχή «ora et labora» *(να προσεύχεσαι και να εργάζεσαι)*.

Η σπουδαιότητα της εργασίας επιβάλλει και ανάλογη φροντίδα για την εκλογή και

την επιτέλεσή της. Η ανάληψη της εργασίας, η εκλογή του επαγγέλματος, απαιτεί περίσκεψη και προετοιμασία. Εξάλλου η άσκηση της εργασίας συνεπάγεται ευθύνη απέναντι στο Θεό και τους ανθρώπους. Τα «κατά σάρκα» έργα αποκτούν πνευματικό περιεχόμενο. Αυτό δεν ισχύει μόνο για τους μοναχούς, άλλα για όλους τους πιστούς. Άλλωστε δεν υπάρχει ιδιαίτερη ηθική για τους μοναχούς. Ο Χριστός δίδαξε το Ευαγγέλιο για όλους τους ανθρώπους. Και όταν κάποτε απάντησε και σε κατ' ιδίαν ερώτηση των μαθητών, πρόσθεσε: «Α δε υμίν λέγω, πάσι λέγω». Δεν μπορεί όμως ν' αγνοηθεί ότι οι χριστιανικές θέσεις για το νόημα και το σκοπό της εργασίας διατυπώθηκαν κυρίως με βάση τη μοναστική πολιτεία, που αποτελεί την ιδεώδη κοινωνία για την Ορθοδοξία.

Η εργασία, παρατηρεί ο Μ. Βασίλειος, δεν πρέπει ν' αποβλέπει στη συσσώρευση πλούτου, αλλά στην άσκηση της αγάπης. Όποιος είναι σε θέση να εργάζεται, οφείλει να προσφέρει σ' αυτούς που έχουν ανάγκη. Όποιος δεν θέλει να εργάζεται, δεν αξίζει ούτε να τρώει. Σκοπός της εργασίας δεν πρέπει να είναι το εγώ, αλλά ο πλησίον. Δεν πρέπει να είναι η ικανοποίηση των ατομικών αναγκών, αλλά η εκπλήρωση της εντολής της αγάπης· η κάλυψη των αναγκών του ενδεούς: «Σκοπός ουν εκάστω προκείσθαι οφείλει εν τω έργω η υπηρεσία των δεομένων, ουχί η ιδία αυτού χρεία». Όποιος φροντίζει για τον εαυτό του, καλλιεργεί τη φιλαυτία. Όποιος φροντίζει να εκπληρώσει την εντολή της αγάπης, εκδηλώνει φιλόχριστη και φιλάδελφη διάθεση. Όταν λοιπόν ο άνθρωπος εργάζεται για τον πλησίον, από τη μια μεριά αποφεύγει το πάθος της φιλαυτίας και από την άλλη ανταποκρίνεται στην εντολή της φιλαδελφίας που ευλόγησε ο Χριστός λέγοντας: «Εφ' όσον εποιήσατε ενί τούτων των αδελφών μου των ελαχίστων, εμοί εποιήσατε».

Η φιλαυτία και η φιλαδελφία αποτελούν δύο αντίθετους πόλους, που προσδιορίζουν ανάλογα ολόκληρη τη συμπεριφορά του ανθρώπου. Η φιλαυτία κάνει τον άνθρωπο να έχει ως στόχο της ζωής και της συμπεριφοράς του το εγώ. Η φιλαλληλία τον ανοίγει προς τον πλησίον. Ο φίλαυτος δεν είναι σε θέση ν' αγαπήσει. Ο φιλάλληλος είναι ο άνθρωπος της αγάπης. Η φιλαυτία και η φιλαλληλία δεν περιορίζονται σε μεμονωμένες στιγμές ή εκδηλώσεις του ανθρώπου, αλλά διαποτίζουν ολόκληρη τη ζωή του. Γι' αυτό έχει ιδιαίτερη σπουδαιότητα, ποιός από τους δύο αυτούς πόλους θα κατευθύνει τον άνθρωπο.

Καθένας είναι φυσικό ν' αγαπάει τον εαυτό του. Γι' αυτό η φιλαυτία θεωρείται αυτονόητη. Η φιλαυτία όμως οδηγεί σε αντίθεση προς τον πλησίον. Έτσι συγκρούεται με τη φιλαλληλία. Όπως και από την άλλη πλευρά η φιλαλληλία παραμερίζει το ατομικό συμφέρον. Έτσι συγκρούεται με τη φιλαυτία. Κι επειδή ο άνθρωπος δυσκολεύεται να παραμερίσει το συμφέρον του, θυσιάζει συνήθως τη

φιλαλληλία στο βωμό της φιλαυτίας.

Ειδικότερα στην περιοχή της εργασίας η φιλαυτία εκδηλώνεται με την αναζήτηση του ατομικού κέρδους. Το κέρδος αποτελεί βασικό κίνητρο. Χωρίς αυτό ο άνθρωπος ραθυμεί, Στην Εκκλησία η επιθυμία του κέρδους δεν κατακρίνεται. Μεταφέρεται όμως σε άλλο επίπεδο. Στο επίπεδο που τοποθετήθηκε από το Χριστό: «Μη θησαυρίζετε υμίν θησαυρούς επί της γης, όπου σης και βρώσις αφανίζει, και όπου κλέπται διορύσσουσι και κλέπτουσι· θησαυρίζετε δε υμίν θησαυρούς εν ούρανώ, όπου ούτε σης ούτε βρώσις αφανίζει, και όπου κλέπται ου διορύσσουσιν, ουδέ κλέπτουσιν». Ο θησαυρός για τον ουρανό δε γίνεται στον ουρανό αλλά στη γη. Και η εργασία γι' αυτόν δεν είναι άσχετη με την καθημερινή εργασία ή την επαγγελματική ενασχόληση του ανθρώπου. Άλλωστε η εργασία καλύπτει συνήθως ένα μεγάλο μέρος της ανθρώπινης ζωής. Και το πνεύμα που διέπει τον άνθρωπο σ' αυτήν εκφράζει και σφραγίζει ολόκληρη την προσωπικότητά του.

Όταν ο άνθρωπος περιορίζεται στην προσκαιρότητα, όταν όλο το ενδιαφέρον του συγκεντρώνεται στην ικανοποίηση των αισθήσεων και έχει στόχο το ατομικό συμφέρον, είναι φυσικό να υποτάσσει και την εργασία στην κάλυψη των πραγματικών ή φανταστικών αναγκών του. Ο πλησίον αντιμετωπίζεται ωφελιμιστικά. Κρίνεται χρήσιμος στο μέτρο που ικανοποιεί ιδιοτελή συμφέροντα. Δεν θεωρείται καθεαυτό. Πολύ περισσότερο δεν αποτελεί σκοπό της εργασίας του. Έτσι η χριστιανική διδασκαλία παρουσιάζεται ουτοπική.

Ποιός θέτει ως σκοπό της εργασίας την εξυπηρέτηση των άλλων; Ποιός παραμερίζει τις ανάγκες του, για να καλύψει τις ανάγκες του πλησίον; Μόνο σε μοναστήρια ή φιλανθρωπικά ιδρύματα μπορούν να βρεθούν τέτοιοι άνθρωποι. Στην περιοχή όμως των καθημερινών σχέσεών μας οι άνθρωποι αυτοί είναι μάλλον ανύπαρκτοι. Αλλά αυτοί είναι οι πραγματικοί Χριστιανοί. Να βγάλει κανείς τίμια το ψωμί του, είναι στοιχειώδες καθήκον. Άσχετα αν και αυτό κοντεύει στις μέρες μας να μετατραπεί σε σπάνια αρετή. Για όποιον όμως θέλει το τέλειο, υπάρχει υψηλότερος στόχος: «Του δε προς την τελείωσιν σπεύδοντας έστι νυκτός και ημέρας εργάζεσθαι, ίνα έχη μεταδιδόναι τω χρείαν έχοντι».

Τί συμβαίνει όμως με αυτόν τον άνθρωπο; Δεν αγαπάει τον εαυτό του, αλλά μόνο τους άλλους; Δεν εργάζεται για τον εαυτό του, αλλά μόνο για τους άλλους; Δεν ικανοποιεί τις δικές του ανάγκες, αλλά μόνο τις ανάγκες των άλλων; Ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος λέει: «Μη τοίνυν ζήτει το σον, ίνα εύρης το σον. Ο γάρ ζητών το εαυτού, ούχ ευρίσκει το εαυτού. Διό και Παύλος έλεγε, μηδείς το εαυτού ζητείτω, αλλά το του πλησίον έκαστος· το γαρ οικείον συμφέρον εν τω του πλησίον συμφέροντι κείται, και το εκείνου εν τούτω». Μη ζητάς δηλαδή το δικό

σου, για να βρεις το δικό σου. Γιατί όποιος ζητά το δικό του, δε βρίσκει το δικό του. Γι’ αυτό και ο Απόστολος Παύλος έλεγε, κανείς να μην επιδιώκει το συμφέρον του αλλά το συμφέρον του άλλου. Γιατί το δικό του συμφέρον βρίσκεται στο συμφέρον του πλησίον, και το συμφέρον του πλησίον σ’ αυτό.

Όποιος εργάζεται για τον πλησίον, εργάζεται για τον αληθινό εαυτό του. Όποιος βοηθάει τον πλησίον, βοηθάει τον αληθινό εαυτό του. Όποιος αγαπάει πραγματικά τον πλησίον, αγαπάει πραγματικά τον εαυτό του. Η αληθινή αγάπη του εαυτού μας, η καλή φιλαυτία, περάνει από την αγάπη προς τον πλησίον. Όταν ζει κανείς ξεπερνώντας τη βιολογική του ατομικότητα, ζει αληθινά. Και μόνο όταν βρίσκει το συμφέρον του στο συμφέρον του πλησίον, βρίσκει το πραγματικό του συμφέρον.

Μια αφελής εκδοχή της χριστιανικής διδασκαλίας μπορεί να οδηγήσει στην άποψη ότι ο Χριστιανισμός αδιαφορεί για την κοινωνική δικαιοσύνη ή ακόμα ότι προτρέπει τους οπαδούς του να γίνονται θύματα εκμεταλλεύσεως. Και η άποψη αυτή μπορεί να επικαλεσθεί παραδείγματα από τη ζωή των αγίων της Εκκλησίας. Γιατί οι άγιοι δέχθηκαν καρτερικά αδικίες σε βάρος τους. Και δέχθηκαν τις αδικίες αυτές από αγάπη, που γνωρίζει να είναι επιεικής προς τον πλησίον. Δεν ανέχθηκαν όμως ποτέ αδικίες σε βάρος του πλησίον. Δεν παρέμειναν ποτέ αδιάφοροι για την καταπίεση και την εκμετάλλευση των άλλων, και ιδιαίτερα των φτωχών και αδυνάτων. Και συμπεριφέρθηκαν έτσι, γιατί έκτος από την επιείκεια της αγάπης είχαν και την ανδρεία της αγάπης. Όταν σιωπά κανείς και δεν υπερασπίζεται αυτόν που αδικείται, δείχνει ανανδρία. Όταν όμως αδικείται και υπομένει, δείχνει επιείκεια.

Η κριτική των Πατέρων της Εκκλησίας για την κοινωνική αδικία και την εκμετάλλευση της εργασίας των φτωχών απευθύνεται προς όλες τις κατευθύνσεις. Κλέφτες και λωποδύτες, λέει ο Μ. Βασίλειος, δεν είναι μόνο όσοι κλέβουν τα πορτοφόλια ή όσοι ξεγυμνώνουν ανθρώπους, αλλά και όσοι έχουν στρατιωτικά, δημοτικά ή κρατικά αξιώματα και προβαίνουν σε κρυφές ή φανερές καταχρήσεις. Και ο άγιος Γρηγόριος ο Παλαμάς καυτηριάζοντας την αδικία και την εκμετάλλευση παρατηρεί: «Καταντήσαμε να μην κάνουμε σχεδόν τίποτε άλλο, παρά να φθείρουμε ο ένας τον άλλο και να βλάπτουμε τους κατωτέρους μας... Οι εξουσιαστές αυξάνουμε όλο και περισσότερο την καταπίεση των αδυνάτων, επιβάλλοντας βαρύτερους φόρους στους εργαζομένους. Ποιός στρατιωτικός αρκείται στο μισθό του; Ποιός άρχοντας δεν έχει το μάτι του στις άρπαγες; Αυτοί που ταΐζουν σκυλιά και τρέφουν γουρούνια καταβροχθίζουν σαν αγριογούρουνα και αιμοβόρα σκυλιά το βιός των απροστάτευτων. Γι’ αυτό υψώνουν οι φτωχοί τη φωνή τους ενάντια σε όλους σας· ενάντια σε σας που κατέχετε την εξουσία, σε σας που τους ακολουθείτε, σε σας που στρατεύεσθε, σε σας που υπηρετείσθε από

αυτούς, γιατί δεν μπορούν να υποφέρουν την άσπλαχνη και μισάνθρωπη διάθεση των φοροεισπρακτόρων και τη συνεχή βία και αδικία που προέρχεται από σας τους ισχυρότερους τους».

Οι Πατέρες της Εκκλησίας έλεγχαν και καυτηρίαζαν με παρρησία την κοινωνική αδικία και εκμετάλλευση, ενώ οι ίδιοι υπέμεναν καρτερικά τις αδικίες που γίνονταν σε βάρος τους. Αγάπησαν τους άλλους, γι' αυτό εξακολουθούν να είναι ζωντανοί. Ενώ ο κόσμος οχυρώνεται συνήθως στη φιλαυτία και περιορίζεται στα ιδιοτελή συμφέροντα, γιατί δεν τολμάει ν' αγαπήσει. Και είναι τόλμη η αγάπη. Είναι η τόλμη που καταξιώνει και ολοκληρώνει τον άνθρωπο. Είναι η τόλμη που φέρνει στην κοινωνία τον παράδεισο. Η τόλμη όμως αυτή δεν μπορεί να υπάρξει μετέωρη. Χρειάζεται σημείο στηρίξεως. Και αυτό είναι η πίστη. Οι άγιοι της Εκκλησίας τόλμησαν την αγάπη και πρόσφεραν στην οικουμένη τους πολύτιμους καρπούς της, γιατί πίστεψαν στο Θεό που από αγάπη έγινε άνθρωπος, για να προσεγγίσει τον κάθε άνθρωπο με τη μορφή του πλησίον.

Για ν' αγαπήσει κανείς το Θεό, πρέπει ν' αγαπήσει τον πλησίον. Και αγαπώντας τον πλησίον εκπληρώνει την αγάπη του Θεού. Η αγάπη νικάει τη φιλαυτία και εξαφανίζει την ιδιοτέλεια, γιατί παραμερίζει το θάνατο και αποκαλύπτει την πληρότητα της ζωής: «Ημείς οίδαμεν ότι μεταβεβήκαμεν εκ του θανάτου εις την ζωήν, ότι αγαπώμεν τους αδελφούς· ο μη αγαπών τον αδελφόν μένει εν τω θανάτω». Η φιλαλληλία είναι μετοχή στην ανάσταση. Η απουσία της είναι παραμονή στο θάνατο.

Βέβαια δεν μπορεί να φθάσει κανείς διαμιάς από τη φιλαυτία στη φιλαλληλία. Μπορεί όμως να προσανατολίσει τη ζωή και τους σκοπούς του προς την κατεύθυνση αυτήν. Άλλωστε η φυσική φιλαυτία του ανθρώπου αποτελεί βασικό μέτρο για την ανάπτυξη της φιλαλληλίας. Με την εντολή της αγάπης καλείται ο άνθρωπος ν' αγαπήσει τον πλησίον του «ως εαυτόν». Δεν μπορεί ν' αγαπήσει κανείς τον πλησίον, αν δεν αγαπήσει προηγουμένως τον εαυτό του. Πρέπει όμως ν' αγαπήσει σωστά τον εαυτό του, για ν' αγαπήσει σωστά και τον πλησίον. Να εργάζεται για να καλύπτει σωστά τις ανάγκες του, ώστε να καλύπτει σωστά και τις ανάγκες των άλλων.

Αλλά πέρα από την αγάπη αυτήν υπάρχει και η αγάπη που κάνει να ξεχνιέται το εγώ για τον πλησίον. Υπάρχει η αγάπη που προχωρεί στη θυσία κατά το πρότυπο του Χριστού και των αγίων. Και με γνώμονα την αγάπη αυτήν τοποθετείται ως σκοπός της εργασίας ο πλησίον. Δεν αγνοούνται τα δεδομένα της καθημερινής ζωής. Ούτε παραγνωρίζονται τα εμπόδια και οι δυσκολίες των πιστών που ζουν μέσα στον κόσμο. Αλλά παρουσιάζεται ακέραια η αλήθεια της αγάπης, για να την πληροφορηθεί και ν' ανταποκριθεί ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις και την

προαίρεσή του. Προβάλλεται η κορυφή. Όχι γιατί όλοι μπορούν ν’ ανεβούν. Αλλά γιατί όλοι μπορούν να προσανατολιστούν προς αυτήν.

Το βιβλικό και πατερικό αυτό πνεύμα σφράγισε την ελληνορθόδοξη παράδοση. Πέρα από μικρότητες και διαφορές, πέρα από αδυναμίες και ακαταστασίες, το ελληνικό πνεύμα σεβάστηκε την ανιδιοτέλεια. Διαπιστώνεται στην ελληνική ιστορία. Διακρίνεται στο ελληνικό φιλότιμο. Διατηρείται στο ορθόδοξο κοινόβιο. Αλλά και από την άλλη πλευρά το πνεύμα της φιλαυτίας και του εγωκεντρισμού δεν επηρέασε λίγο την ατομική και την κοινωνική ζωή. Το πνεύμα αυτό, που θεσμοποιήθηκε στη Δύση μετά την Αναγέννηση και κυριάρχησε στο σύγχρονο κόσμο, τείνει να μετατρέψει τις κοινωνίες σε αθροίσματα ατομικά απομονωμένων ανθρώπων.

Όπως παρατήρησε ένας από τους μεγάλους θεωρητικούς της νεώτερης δυτικής οικονομίας, «δεν περιμένουμε το γεύμα μας από την καλωσύνη του κρεοπώλη, του ζυθοποιού ή του αρτοποιού, αλλά από το ενδιαφέρον τους για το δικό τους συμφέρον. Δεν απευθυνόμαστε στην ανθρωπιά τους, αλλά στη φιλαυτία τους. Ούτε τους μιλάμε ποτέ για τις ανάγκες μας, αλλά για τα συμφέροντά τους».*(Alan Smith)* Όλοι όμως γνωρίζουμε, πόσο σπουδαίο είναι, όταν εκτός από το συμφέρον υπάρχει στους ανθρώπους με τους οποίους συναλλασσόμαστε και η καλωσύνη. Όταν μπορούμε ν’ απευθυνόμαστε όχι μόνο στη φιλαυτία τους, αλλά και στην ανθρωπιά τους. Όταν μπορούμε να τους μιλάμε όχι μόνο για τα συμφέροντά τους, άλλα και για τις ανάγκες μας.

Η εποχή μας διαφέρει από την εποχή της Καινής Διαθήκης και των μεγάλων Πατέρων. Η διάρθρωση τής οικονομικής και κοινωνικής ζωής, τα μέσα και οι τρόποι παραγωγής και καταναλώσεως έχουν υποστεί ριζικές εξελίξεις και αλλαγές. Επιπλέον οι Πατέρες διατύπωσαν τις θέσεις τους για το νόημα και το σκοπό της εργασίας έχοντας υπόψη τους πρωτίστως τη μοναστική πολιτεία. Αυτά σημαίνουν, πως δεν μπορούν άκριτα να μεταφέρονται μέθοδοι και σχήματα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής της εποχής εκείνης στην εποχή μας. Μαζί όμως και πάνω από αυτά υπάρχει το πνεύμα που κατευθύνει την κοινωνική ζωή και διαπνέει την εργασία και τον κοινωνικό σκοπό της: το πνεύμα της αγάπης και της ανιδιοτέλειας. Και το πνεύμα αυτό δεν είναι λιγότερο αναγκαίο ούτε λιγότερο επίκαιρο σήμερα.